

СЪЗНАТЕЛНО ОБРАЗОВАНИЕ: ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПЕРСПЕКТИВИ ПРЕД ОБУЧЕНИЕТО ПО ИЗТОЧНИ ЕЗИЦИ И КУЛТУРИ

Гергана ПЕТКОВА

Софийски университет „Св. Кл. Охридски“
E-mail: grpetkova@uni-sofia.bg

CONSCIOUS EDUCATION: THE CHALLENGES AND PERSPECTIVES OF TEACHING EASTERN LANGUAGES AND CULTURES

Gergana PETKOVA

Sofia University “Sv. Kliment Ohridski”
E-mail: grpetkova@uni-sofia.bg

ABSTRACT: The 21st century debate on the role of humanities in the contemporary world and the necessity to teach a wide range of disciplines (among which literature, culture, aesthetics, philosophy and others) has caused serious tension among humanity scholars. In many developed countries the presence of humanities in the educational priorities has shrunk substantially. In the present paper I will discuss the interconnection and interdependence of language and culture education with concrete examples from the Bulgarian school of Eastern Studies in order to rethink Aristotle’s legacy – “Educating the mind without educating the heart is no education at all”. The current paper introduces the concept of “conscious education” as a key factor for the development of 21st century foreign language and culture education. Conscious education is based on an analysis of the needs and aims and strives to build mutual awareness within all parties involved in the education process to make learners adaptive and adequate to the surrounding environment. The theories of A. Maslow, Ch. Darwin, M. Gladwell, K. Ishikawa are brought together and through analysis of the current state of the Japanese Studies in Bulgaria, I try to raise important questions about the role of foreign language education in 21st century. I contribute to the dispute by reporting results from current projects conducted by the Japanese Studies at Sofia University, which I believe relate to a much wider audience, involved in the education of young people nowadays.

KEYWORDS: Conscious education, Japanese studies, foreign language teaching, philosophy of education, needs

В дългогодишната практика на преподаване на чужди езици и култури, японската в това число, основните учебни материали както в България, така и по света се концентрират върху разглеждането на учебния материал единствено от позициите на конкретната гледна точка – съответно езиковедска, литературоведска или културоведска. Но съвременните тенденции в образованието изискват нови подходи при преподаването на фундаментални научни параметри. В науката се говори за интердисциплинарност, защото всяка една научна специалност в даден момент достига граници, които не позволяват поглед „отвъд“ и не подсиgurяват възможности за продължаващо развитие, освен ако не бъдат обединени усилията на няколко научни направления.

Диалогът между науките през ХХI век доказва, че връзките между органичния и неорганичния свят стават все по-видими и осезаеми. Засилва се необходимостта да виждаме съвкупността на отделните елементи в тяхната взаимоотношеност и взаимосвързаност, както и в тяхното динамично развитие. Много от интуитивните открития на хуманитаристиката днес се доказват с формули и симулативни модели. Методите на самата хуманитаристика все по-често черпят опит от алгоритмите на точните науки. Човечеството напредва в опознаването на света, в който живее; на вселената, която го заобикаля, и на градивните елементи, които я съставляват. Задачата на педагозите днес, както и през всички епохи досега, продължава да бъде осъществяването на връзката между индивида и заобикалящата го среда. Поколенията, които педагогиката на ХХI век обучава, разполагат с огромно количество информация, достъпни средства за използването ѝ, сравнително значим брой възможности за самоусъвършенстване и ред други преимущества, непознати на педагогическата наука допреди 100 години. Но като всяка епоха и ХХI век поставя своите предизвикателства пред обучаващите и обучаемите.

В настоящата статия ще се опитаме да представим един подход към образованието, който наричаме „съзнателно образование“ (conscious education). Целта на подхода е да обедини съществуващите методи за теоретично и интерактивно (включително хибридно) обучение с комплекс от целенасочени образователни действия в посока съзнателно усвояване и

практикуване на учебния материал в постоянна връзка с реалността. В термина „съзнателно образование“ се включва разбирането за самоосъзнаването и осъзнаването на околната среда и взаимовръзките/взаимодействието между личността и обкръжението ѝ. В известен смисъл това „осъзнаване“ се доближава до будисткото разбиране за сати и сампаджанна¹, в който смисъл влагаме и необходимостта съвременното образование да насочи усилия за изграждане на умения за взаимодействие на индивида с обкръжаващата го среда (жива и нежива природа) с пълно съзнание за ролята и мястото му в тази среда, както и разпознаването на взаимозависимостта на всички участващи в тази единна и неразривна система. Съзнателното образование следи промените в околната среда и реагира на тях, като непрестанно адаптира и актуализира своята методика спрямо промените на реалността. То трябва да се стреми да бъде постоянно адекватно на средата, в която се осъществява, като в същото време обаче запази основната си цел да възпитава индивиди, които са осъзнати за себе си и за околната среда. Съзнателното образование предлага методи за познание и самопознание, които да могат да бъдат прилагани в различни ситуации и да помагат на индивида да се самоусъвършенства от една страна, но и да усъвършенства средата около себе си, от друга.

За това една от основните задачи на съзнателното образование е да се осъществява непрестанен процес на проучване на нуждите както на средата, така и на индивидите, за да може да се адаптира и оптимизира учебния процес. В този смисъл обучаващият и обучаемият трябва постоянно да актуализират преценката си за индивидуалните и обществените нужди, за да могат възможно най-пълноценно да осъществяват учебния процес. Съзнателното образование изисква също така съзнателно участие на обучаващия в процеса на обучение, което включва планиране на учебния процес с ясното съзнание за целите, които трябва да бъдат постигнати. Тези цели, от своя страна, включват както предаването на знания и изграждането на умения, конкретно свързани с предмета на обучение, така и контекстуализирането им в света, който заобикаля обучаемия. Т.е. учебният материал не е строго ограничен в рамката на съответната дисциплина/учебен предмет, а е максимално обвързан с околната среда и е пряко адаптиран към индивидуалните светогледи на обучаемите. Не на последно място, тези цели трябва да включват постъпки за подпомагане на фундаменталното самопознание, от една страна, и познанието на света, който заобикаля отделния индивид, от друга. Т.е. учебният материал се подчинява на основната задача на учебния процес, а именно – изграждане на адекватна и осъзната личност, а не само на конкретни умения (can-do), които са директно свързани с чуждоезиковото обучение например.

Съзнателното образование изисква от обучаемия отговорно отношение към учебния процес. Макар неговата реална среда да е тази на потребителското постмодерно общество (Келиян, 2011) и в този смисъл чуждият език да се преподава и усвоява като част от потребителската култура, съзнателното образование в същността си не е продукт на потребление, а напротив – възпитава отговорен баланс между потребление и творчество/съзидание. То използва принципите на изграждане на критическо мислене (заложили още от Сократ) и продължава тенденциите, описани от Л. С. Виготски (1930), Джон Дюи (1938) и А. С. Макаренко (1947). Или както казва Теодосий Теодосиев, ръководител на национална школа по физика, един от най-успешните и влиятелни учители на нашето време: „за себе си смятам по-велико това, че съм накарал ученици да плачат пред картина на Сезан, отколкото това, че са ходили на международни олимпиади и са спечелили златни медали (...) Свръхпостижения може да направи само една ширококроена личност“². Във времена, в които информацията е леснодостъпна и знанието е на „един клик разстояние“, става особено необходимо да се наблегне не на формата на предаване на информацията/знанието, а на същността на образователния процес, който трябва да помага на индивида да намира подходящи пътища, за да бъде полезен както на себе си, така и на обществото. „Формата на предаване“ е необходимият инструмент, който трябва да се актуализира непрекъснато с напредъка на технологиите и науката и да служи безапелационно на същността на образованието.

¹ Сати (на пали), също смрити (на санскрит) и сампаджанна (на пали), също сампраджаня (на санскрит).

² БНТ 1, Панорама, 05.07.2019 г., (29.07.2019 г.) <<https://www.bnt.bg/bg/a/golyamata-ruletka-za-evropeyskiya-vrkh-ot-bryuksel-i-berlin>>.

В тази разработка поставяме рамките на теоретичната обосновка на съзнателното образование, като започваме с анализ на актуалното състояние в областта на чуждоезиковото обучение с оглед на далекоизточния регион. Конкретната среда на изследване е образователното пространство на университетската японистика, като наблюденията, упражненията и ситуативните проучвания са поставяни целенасочено в тази учебна среда в периода 2014 – 2019, а самата теория е развивана в продължение на дълги години. Теорията е извлечена след анализ на ситуацията в сферата на чуждоезиковото обучение и неговите приоритети през XXI век, на даденостите в образователната среда на България с оглед на профила на студентите, които постъпват в бакалавърската програма „Японистика“, както и след проучване на очакванията и нуждите на преподаватели, работодатели и обучаеми в тази среда.

Първа стъпка към съзнателно образование: дефиниция на нуждите или какви са приоритетите на японистичното обучение в рамките на концепцията за съзнателно образование

За да отговаря най-адекватно на реалността, съзнателното образование трябва да е в постоянна връзка с тази реалност като анализира възможностите, очакванията, нуждите и потенциала на всички взаимосвързани елементи. В случая с образованието по японистика това ще означава съзнателна оценка на възможностите, очакванията, нуждите и потенциала на обучаеми, обучаващи, работодатели, учебна среда, обществена среда. Както и на взаимовръзките между България, Япония, ЕС и съответните геополитически региони. Разбира се, в уравнението има още много важни фактори, които не бива да се пренебрегват. Но тъй като настоящото изследване е лингво-културно и методическо, то анализът на геополитически, икономически, дипломатически и прочее реалности ще остане в периферията, още повече, че по темата има достъпна актуална информация³. Като отправна точка на този анализ ще използваме теорията на Ейбрахам Маслоу – един от най-влиятелните и цитираните психолози на двадесети век. Неговата хуманистична психология, особено разпространена през 60-те години на двадесети век и немалко критикувана в последвалите десетилетия, но отново възкресена през XXI век с нови емпирични доказателства за приложимостта си към различни култури и контексти (Динър и Тей, 2011), намира широко приложение в различни области на науката

През 1943 г. година Ейбрахам Маслоу представя своята мотивационна теория, в която излага йерархията на човешките потребности. Според тази теория съществуват пет нива на базови човешки нужди (мотиватори), чието удовлетворяване се осъществява в строг ред и последователност. В основата на пирамидата стоят физиологичните потребности, които са свързани с оцеляването (подсигуряване на физическо оцеляване и репродукция) и със сигурността (чувството за безопасност). Едва след удовлетворяването на тези фундаментални нужди може да се премине към по-горно ниво, където са социалните потребности (чувство за връзка с останалите, семейство) и самооценъчните нужди (да се усещаме уверени, ценени, уважавани, нужни). На последното ниво идват нуждата за самореализация/себеутвърждаване (морал, креативност, приемане на фактите, спонтанност, и др.).

Според Маслоу същността на човешката природа изисква непрекъснато задоволяване на нуждите и щом едно ниво е постигнато, автоматично се преминава към нов етап. Последният пети етап сам по себе си не е окончателен и не финализира процеса, нито поражда следващо ниво от потребности, следователно никога не може да бъде завършен стопроцентово. Ако приложим теорията на Маслоу за анализ на развитието на университетската японистика, ще проследим етапи, сходни с процеса по удовлетворяване на базовите потребности. И както можем да извлечем от материалите, посветени на историята и развитието на японистиката в България (Цигова, 2013, Петкова, 2016 и 2016б), в началото всичко започва с осигуряване на стабилна среда за оцеляване и развитие на научно-образователното направление.

Обучението по японски език и култура започва в края на 60-те години на XX век с вечерни курсове в сградата на Ректората на СУ. Този период можем да определим като „пренатален“ и е свързан с интереса у българите към Далечния Изток и засилването на обмена между България и Япония (особено след ЕКСПО-70, Осака). В този период започва подготовката

³ Виж напр. Вутова-Стефанова, В., Кандиларов, Е. (2019).

на кадрите, които да развиват японистиката в България – обучение зад граница (тогава предимно в СССР) на български филолози японисти. Но същинското „рождение“ на университетската японистика се случва през 1990 г. – на 17 януари, с Протокол № 5 на Академичния съвет на СУ „Св. Климент Охридски“ е създадена редовна, петгодишна университетска специалност „Японска филология“. Огромна роля за създаването на това ново направление изиграва Цветана Кръстева, възпитаник на съветската японистична школа, която насочва вниманието на японската страна (представена от Фондация „Сасакава“) и обвързва сътрудничеството на университета с основаването на специалност „Японска филология“. В светлината на теорията на Маслоу следват години на борба за оцеляване и утвърждаване на младата специалност. Това означава наличие на кадри, обучени и подготвени (макар към тогавашния момент техният списък да не е особено дълъг); учебни планове и програми (в голяма степен повлияни от модела на съветската японистика) и тясно сътрудничество с японската страна (за да се осигури материална база, техническо оборудване и най-вече – носители на езика). Що се отнася до възпроизводството, то още с дипломирането на първия випуск японисти един от най-способните студенти – Кирил Радев, започва работа като асистент⁴. След първите три випуска, чийто прием е през година, от 1995 г. приемът става ежегоден.

Въвеждането на Болонската система във висшето образование поставя пред ново изпитание университетската японистика, защото петгодишният курс се трансформира в четиригодишна бакалавърска програма. За да се осигури академична подготовка на кадри, които да развиват японистиката в България, трябва да бъдат предприети мерки и това се случва чрез обединена магистърска програма между трите специалности на катедра „Езици и култури на Източна Азия“ – а именно „Японистика“, „Китаистика“ и „Кореистика“. Решението е временно, но дава възможност на специалностите да се ориентират в новосъздадената обстановка и да започнат подготовка за адекватна трансформация в унисон с образователната политика на Европейския съюз. И както нередко се случва при прилагане на теорията на Маслоу, макар да има ред на удовлетворяване на нуждите, понякога този ред се променя или успоредно съществуват нужди от различни етапи, особено що се отнася до нива 3, 4 и 5. В периода 1990 – 2015 успоредно със създаването на японистична общност и обучението на няколкостотин студенти, се върви и към подсигуриране на стабилност. Обособяването в самостоятелна катедра отнема сериозни усилия, предвид различни формални и неформални пречки, и „независимостта“ става факт едва на 28 март 2018 г. с протокол № 8 на Академическия съвет, когато специалността придобива статут на самостоятелна катедра „Японистика“ и остава единствената специалност в България, акредитирана да провежда обучение и в трите степени на дипломиране – бакалавър, магистър и доктор в направление 2.1. Филология (Японски език, японска литература).

Следваща важна стъпка в развитието на университетската японистика е постигането на видимост в национален и международен план чрез организиране на научни форуми, реализация на научни проекти и политика за публикуване на изследователските резултати. С помощта на университетските фондове за научни изследвания, с подкрепата на японската страна в лицето на Японската Фондация и Корпорация Мицубиши в периода 2010 – 2019 г. университетската японистика осъществява над 20 проекта, организира научни форуми и публикува над 25 самостоятелни издания, сред които монографии на преподавателския състав, студентското списание „Кръг“, сборници от конференции и др.⁵ В този период започват целенасочени усилия за присъствие в международни научни издания на японски, английски и руски език, но видимостта на българската японистика в световен план остава сравнително слаба на фона на фундаменталните научни постижения на водещите японистични школи в Европа, Азия, САЩ и Австралия. В този ред на мисли университетската японистика преминава по естествен път на своето развитие, което я води към последния етап от теорията на Маслоу, където тя ще поставя вътрешни цели и ще удовлетворява вътрешни потребности за самоутвърждаване – процес, при който ще се прилагат други механизми на развитие.

⁴ Отлично подготвен, специализирал в Япония лингвист, който успешно поема щафетата за развитието на родната японистика, и който, за жалост напусна света твърде рано през 2006 г., преди да разгърне изцяло своя потенциал.

⁵ За повече информация виж сайта на катедра „Японистика“: <http://japanology.bg/research/>

Тях ще обобщим чрез други две теории.

Първата е от сферата на биологическите науки и е добре позната по света. Това е теорията на английския естествоизпитател и учен Чарлз Дарвин, публикувана през 1859 г. с пълно заглавие „Произход на видовете посредством естествен отбор, или запазването на благодетелствани породи в борбата за живот“. Според тази теория посредством дълъг и комплексен процес на промени с цел подсигуряване на максимално възпроизводство и устойчивост, видовете се адаптират към условията на живот и окупират възможно най-ефективна за тяхното оцеляване ниша. При прилагането на тази теория към реалностите, в които университетската японистика се развива и оцелява, достигаме до по-ясна картина на пътя на развитие на това научно направление. А ХХІ век в много отношения предоставя конкурентна среда за японистиката, която може да бъде описана с думите на Дарвин по следния начин: „Борбата за живот е най-ожесточена между индивидите и разновидностите от един вид“ (Дарвин, 2011, с. 95). В много университети по света катедрите и програмите по японистика се налага да взимат решения, свързани с тяхното бъдеще и оцеляване – някои обединяват сили със сродни специалности (двойни филологически програми, като например *Японски и английски*, *Японски и роден език* и т.н.) или със специалности от сферата на историята, социологията, антропологията, бизнеса, туризма и икономиката. При първите филологическите приоритети се запазват, докато при вторите те отстъпват за сметка на практическата употреба на езика в различни области на човешката дейност. Търсенето на успешна пазарна ниша диктува в голяма степен профилирането на японистиката, особено в държави, където има много университети и програми, които предлагат японски език и култура (напр. Великобритания, САЩ, Австралия и др.).

Друга важна тенденция в развитието на японистиката, която можем да наблюдаваме, е отпадането на традиционни дисциплини за сметка на дисциплини с актуално звучаща тематика. Така например езикознание, старояпонски език или класическа литература отстъпват място на курсове по покултура, кул-джапан, субкултури, модерни визуални изкуства и т.н. Освен новия профил, с цел максимална адаптивност към пазара и търсенето, световните японистики трябва да преосмислят и акцента на обучението. Едно от решенията също така е връщането към корените на филологията, а именно – от чисто лингвистическото и съвременното значение на думата филология като наука за езика и литературата, към етимологията на термина, в която *фило-* (от гр. φίλος, *philos*) със значение на „обичан, скъп“ се свързва с *логос* (от гр. λόγος, *logos*) – „наука, слово, мислене, причина“, за да се образува стремеж и любов към първопричината на науката – а именно мисълта, изразена чрез словото. Тук филологията вече излиза от тесните си граници и намира многобройни приложения в интердисциплинарния дискурс.

Няма как всички гореизброени тенденции за преосмисляне на японистиката като университетска програма да не засегнат и родните реалности. В периода 2017 – 2019 бяха наложени драстични съкращения на учебния план в бакалавърска степен, а в периода 2010 – 2019 се увеличи броят на нови дисциплини, които да отговарят на съвременния тон в академичната японистика. Въпросът е ще успее ли нашата японистика да запази успехите и как трябва да реагира на променящата се среда, за да си осигури оцеляване във все по-конкурентния свят, в който хуманитаристиката по принцип изпитва затруднения. Да не забравяме също, че според доказателствата в теорията на Дарвин, не е задължително всеки вид непрекъснато да се усъвършенства спрямо околната среда, стига да намери онази ниша, в която не е застрашен от изчезване – примери за това са вараните или чревния глист, и не само. Диференциацията и специализацията на даден вид е прогрес за развитите форми, но „не води непременно до изчезването на онези групи, с които те не влизат в непосредствена конкуренция“ (Дарвин, 2011, с. 147). Въпросът е в жизнената среда, конкуренцията за която води до еволюция на видовете.

Тук идва ред на още една теория, която би могла успешно да се прилага за развитието на образованието, макар в същността си да е теория от сферата на икономиката и управлението. Става въпрос за системата за постоянно подобряване на качеството, изложена в книгата на Масааки Имаи „Кайдзен: Ключът към успехите на японската конкурентоспособност“ (Имаи, 1986). В смисъла на понятието *кайдзен* се включва изначалното значение на двата съставни йероглифа, а именно *кай* (改) – „промяна, корекция“ и *дзен* (善) – „добро, качество, добродетел“.

С други думи – „подобрене, промяна към добро“⁶. Този метод на управление въвлеча всички участващи в процеса на производство в активно взаимодействие, за да бъде достигната положителна промяна на статуквото, независимо дали промяната е голяма или малка, постепенна или рязка, временна или продължителна. *Кайдзен* се случва непрекъснато и ежедневно, този процес е колкото теоретичен, толкова и практичен – досущ като японската религиозно-философска система шинто, която е и философия, и религия, и практика, и начин на живот, и ежедневие (виж още Цигова, 2013б). Така приемането на метода за постоянно подобрене в качеството оказва влияние както на самата продуктивност (от която произхожда като теория), така и на ежедневието на участниците в процеса (което го доближава до философия на живот). С други думи, в търсенето на ефективни методи за оцеляване в конкурентна среда, приложението на подобен метод би спомогнало за намирането на работещи решения. Но то трябва да се приложи осъзнато към реалностите на образованието като цяло и на обучението в дадено академично направление, какъвто е примерът с японистиката. Този метод изисква осъзнато участие на всички членове на академичната система, активно търсене на работещи решения и постоянна комуникация. Което от своя страна е предизвикателство пред, но и същност на съзнателното образование.

Следователно стигаме до необходимостта взаимозависимите участници в тази система да комуникират и да търсят заедно решение за подобрене на статуквото. Ние започнахме с оценка на потребности на непосредствените участници в процеса, т.е. преподавателите, студентите и работодателите. През януари 2019 г. проведохме анкетно проучване сред тези три групи в България, за да анализираме реалностите и да се опитаем да оценим предизвикателствата. Тук накратко ще представим резултатите от електронното проучване.

В онлайн анкетата взеха участие 113 участници, като сред тях 8 работодатели и 13 преподаватели (висок процент от общия брой за страната), 52 настоящи студенти (над 50% от общия брой към момента) и 37 завършили японисти (което е под 10% от общия брой на завършилите в периода 1995 – 2018). Връзката на участниците с Япония и техните интереси са продиктувани предимно от японския език (97 отговора, което означава, че почти всички участници определят езика като първоизточник на връзката си с японистиката), последван от японската традиционна и съвременна култура, съответно със 74 и 64 отговора. Впечатление прави слабо изразеният интерес към приложими области като икономика и мениджмънт, туризъм, чуждоезиково обучение с японски език (всички с под 30 отговора от общия брой), т.е. в това отношение „филологията“ все още се осъзнава на първо място като наука за езика и текстовете, но челните позиции на културата показват тенденциите за обвързване на японистиката със сродни хуманитарни специалности като антропология, културология, изкуства.

Според анкетираните акцентите в бакалавърската програма (ограничена в 3000 аудиторни часа и четиригодишен курс на обучение) трябва да падат върху изграждане на комуникативни умения в писмената и устната реч (93), придобиване на високо ниво на владее на езика (90) и многостранно запознанство с Япония, нейния език и култура (89), докато в дъното на таблицата остават натрупването на теоретични знания (13) и базовата филологическа подготовка (29). Още тук се откроява тенденция за обвързване на образователния процес с практически умения, предимно и основно предопределени от нивото на владее на японски език⁷. Този резултат се потвърждава и от отговорите на следващия въпрос: „Кое е най-важно за един специалист японист“ – като анкетираните определят владеенето на японския език като условие номер едно (90 отговора), дълбоките познания за японската култура идват на второ място (74), а на трето участниците поставят готовността за самоусъвършенстване (65). Владеенето на родния език събира едва 50 отговора, а в дъното на таблицата остават умения като техническа грамотност, иновативност, спазване на срокове и правила, което от своя страна поставя някои сериозни въпросителни пред образователните стратегии в областта на филологията в България. Тук трябва да споменем, че бакалавърската програма „Японистика“ на СУ „Св. Кл. Охридски“ си поставя високи цели по отношение на нивото на владее на японски език. Според

⁶ Повече за системата за управление на качеството и подобряване на продукцията в книгата на Каору Ишикава „Тотално управление на качеството в Япония“ (1994).

⁷ Анкетираните имаха правото да изберат четири приоритетни позиции от седем зададени, плюс възможност за свободен отговор.

Стандартите на Японската фондация, курсистите се очаква да постигнат между ниво Н1 – Н2 (на изпита за владеене на японски език 日本語能力試験), съответно C1 – C2 според Европейската езикова рамка. Това се постига в рамките на 4 години и 1500 часа практически японски език, при условие че курсистите участват активно и всеотдайно в образователния процес. Много от бакалавърските програми по света не гонят толкова високи цели, но за сметка на това развиват аналитични умения и предлагат доусъвършенстване на магистърско ниво.

Запитани за най-ефективните методи на обучение, анкетиранияте категорично поставят начело ученето чрез практически казуси и в реална среда, както и комбинирането на теория с практика (съответно 78 и 81). Принципите на фундаменталната наука, систематизираната теоретична информация, най-новите методики, извънаудиторните изяви, екипната работа, създаването на условия за изява на индивидуални таланти и заложби не събират достатъчно привърженици сред анкетиранияте. Това в голяма степен може да се дължи на развитието на постмодерното общество, в което образователният продукт трябва да се „консумира“ максимално бързо и ефективно. За успешна реализация на един японист се счита на първо място приятната и интересната работа, последвана от работа с японски език и работа, свързана с Япония. Интересни са ниските резултати по отношение на високоплатена работа (9), международно признание (4), работа в чужбина (1), национално признание (0). Важно е да отбележим, че топрезультатът в тази графа обаче няма нищо общо с японския език и култура, а е по-скоро свързан с индивидуалното израстване и реализация на една осъзната личност.

Накрая, запитани какво трябва на всяка цена да бъде подсигурано, за да се гарантира високо качество на обучението, анкетиранияте се обединяват около три основни стълба, а именно – богата библиотека и достъп до онлайн ресурси (65), висококвалифицирани преподаватели (60) и специализации, практики и теренна работа (60), занятия с чужди лектори (58), интерактивно обучение (56). Нуждата от подкрепа от страна на университета, спонсорите и работодателите се споделя само от 17 участника, като те са представители именно на групите на работодателите и на преподавателите. Без съмнение разликата в позициите на преподаватели, работодатели и студенти се проявява на различни нива. И тя произтича от разбирането на всяка от групите за това, което искаме (want), и от това, което смятаме, че имаме конкретна нужда (need), така, както се проявява разликата между реалното и желаното (reality vs desire). Търсенето на баланса с цел максимална ефективност на образователния процес винаги е било комплексна задача, с която поколения педагози са се старали да се справят успешно. От наша страна подобен пореден опит за комуникиране на потребности, за подсигуряване на информационен поток между участниците в процеса на обучение осъществихме с помощта на друг научен проект⁸. През месеците юни и юли 2019 г. проведохме изнесен семинар и едnodневна работна среща, в която взеха участие преподаватели и студенти от катедра „Японистика“. Резултатите от оживените дискусии могат да бъдат обобщени в няколко основни групи проблеми при обучението.

Една от основните задачи на изнесенния семинар беше идентифицирането на плюсовете и минусите в университетската японистика към настоящия момент. Като основни положителни страни в процеса на обучение преподавателите идентифицират: възможността за екипна работа, положителните междуличностни отношения, възможностите за срещи с интересни специалисти и колеги, мобилността, гъвкавото работно време, вдъхновението и свободата, удовлетвореността от видимите резултати и непрекъснатия диалог между културите, в чиято среда преподавателите ежедневно изпълняват служебните си задължения. Немалко сходни моменти има в отговорите на студентите: връзка между *кохаи* и *семпаи* (младши и старши курсове), среда на взаимопомощ, връзка с единомишленици, среда, в която се развива креативност, свобода да развиват индивидуалните си способности и заложби, изключително добро ниво на езикови компетенции спрямо други японистики от Европа и света, мобилност, развитие на критическо мислене и самостоятелност, чувство за отговорност, възможност за духовно израстване и допир с далекоизточната духовност и култура. Можем да обобщим, че и преподаватели, и студенти усещат средата на университетската японистика като позитивна и вдъхновяваща. Среда, която предоставя възможност за личностно израстване, общуване с другите и възможност за познание

⁸ Проект №80-10-117/15.04.2019 г. на тема: „Идентифициране на предизвикателствата пред чуждоезиковото обучение и изграждане на стратегия за развитие на университетската японистика“ с научен ръководител гл. ас. д-р Вяра Николова.

на света, което без съмнение отговаря на основните цели на фундаменталното образование като цяло и на съзнателното образование, за което говорим тук.

Но без анализ на негативните страни осъзнаването на образователния процес няма да е пълно. Отговорите на преподавателите в това отношение могат да бъдат обобщени така: ниски заплати, слабо финансиране за наука, недостатъчно модерна материална база, малък брой наистина мотивирани студенти, времеемка и натоварваща административна работа, липса на разбиране от страна на ръководство и студенти по отношение на възможностите и желанията на преподавателите. Студентският поглед върху обучението визира негативи по отношение на недостатъчните източници в библиотеката, субективността в отношението на преподавателите, високата скорост на преподаване, недостатъчното задълбочаване в някои специфики на японския език и култура, честите състояния на обезкуражаване поради натовареността и сложността на усвоявания материал, различната степен на ангажираност и отдаденост както сред студентите, така и сред преподавателите. Този списък може да бъде продължен с резултатите от работния семинар, проведен на 25 юли 2019 г., където отново демотивацията у студентите бе изведена като основен проблем при усвояването на новия материал. Тя в голяма степен е отговорна и за „проблемите“, които преподавателите обобщават, а именно – липса на дисциплина при изпълнение на домашни задания, на съвместна подготовка за лекции, на отговорно отношение към материалите за допълнително четене. Освен това неспазването на срокове, отсъствието от лекции и пренебрежителното отношение към университетската среда са реалности, с които трябва да се съобразяваме. Защото, колкото и причините за това да са някъде в етапите на образованието преди университета, наша задача е да превъзмогнем тези трудности и да подигурим качествено образование и конкурентоспособност на нашите кадри.

Резултатите от анкетите, от изнесения семинар и работната група могат да бъдат обобщени в две големи групи. За преподавателите основният затормозяващ фактор е свързан с финансовото състояние на университетската японистика, докато при студентите е свързан с психо-емоционалното, интелектуалното и индивидуалното развитие на личността. Ще се спрем по-подробно и на двете теми, защото те отразяват състоянието на японистиката в България, от една страна, но едновременно с това са ключ към решаването на предизвикателствата пред научното направление. Както казахме, преподавателите, аналогично на резултатите в електронната анкета, определят като основен проблем финансирането – ниски заплати, лошо оборудване и материална база, недостатъчни фондове за научни изследвания⁹. Трябва да се има предвид, че въпреки негативите на ниското заплащане, щатният състав активно работи за неутрализация на другите два проблема. Това става чрез реализация на различни по своя мащаб, цел и финансиране проекти. За привличане на субсидии за научни изследвания и форуми катедра „Японистика“ полага неимоверни усилия и през 2019 г. работи по пет научни проекта, два финансирани от Софийския университет и три – от Японската фондация. Четирима от седемчленния щатен състав през 2019 г. преминават през квалификационни курсове и/или научноизследователска специализация в Япония. Това на фона на ограничените възможности за финансиране в сферата на хуманитаристиката е сериозен успех и се дължи на индивидуалните и екипните усилия на членовете на катедрата.

В периода 2011 – 2018 катедрата реализира шест проекта, финансирани от Корпорация „Мицубиши“, за реновиране на материалната база, попълване на библиотечния фонд, публикация на научни трудове и популяризиране на японския език и култура в България. Но това външно спонсорство не подкрепя директни плащания и добавки към заплатите на преподавателите. Вътрешнонационалните и университетските проекти също не стимулират възнаграждения на участниците. Така ниското заплащане на щатния и на хонорувания състав остава основен проблем за мотивация и постигане на качествени резултати. Например ниската ставка на хонорувания преподаватели доведе до отлив на млади японисти в преподаването в бакалавърската програма за сметка на хоноруването в сродни специалности с по-високо заплащане. Да не споменаваме професионалната реализация в колцентрове в София с начални

⁹ Заплатите на преподавателите в СУ през 2019 г. след последно приложената актуализация са под средните за столицата, като базовите за нива „главен асистент“ и „доцент“ са близо два пъти по-ниски от средната за София, която е 1646 лв. (Вж. <<https://standartnews.com/balgariya-obshtestvo/srednata-zaplata-v-sofiya-veche-e-1646-lv-391470.htm>>).

нива на заплата от над 1500 лв. при близо три пъти по-ниската заплата на асистент в СУ. Освен това обвиненията на държавата за невидимост на висшето образование в световен план¹⁰ са трудно приложими за японистиката в СУ, която през 2019 г. е домакин на сериозни международни изяви, а публикациите в световнопризнати издания, както и цитируемостта в световни издания са на високо равнище за сферата на хуманитаристиката.

От друга страна обаче преподавателите се срещат с много по-сериозен проблем, който постепенно излиза на преден план и може да бъде проследен в студентските отговори, а именно адекватността на студентите към силно конкурентната и изискваща среда на постмодерното общество. Впечатление прави оформянето на проблеми като липса на мотивация, отчаяние, липса на разбиране и т.н., които студентите посочват. Това е проблем както специфичен за японистиката, така и характерен за постмодерната младеж. Специфичен, защото японската попкултура, която води младежите в лоното на японистиката, ги подготвя за романтичен свят на манга и аниме герои, в които принципите на фолклорните приказки често изместват връзката с реалността¹¹. Срещата с йероглифите, словоредата и граматическите конструкции в японския език бързо руши идеалите. Но да виним само романтичния свят, създаден от японската „мека сила“, едва ли би било правилно. Сблъсъкът (а не допирът) с особеностите на японския език винаги е представлявал „ритуал по инициация“ за студентите японисти във всички времена и култури. Защо сега той е свързан с повече обръкване и „отчаяние“?

Тук трябва да се обърнем към проблемите на младите хора в постмодерното общество. Мая Келиян говори за проблемите на изолация и отчуждение, пред които е изправено конкретно японското и като цяло постмодерното общество (Келиян, 2011, с.104). Чувството за дълг, големите очаквания от страна на семейство и общество, конкурентната среда подтикват младите хора към света на фантазията, към бягство от реалността, при което те създават нови правила и групи, към които да принадлежат, за да се справят с проблемите (Келиян, 2011, с.105).

Днес в Япония вече се говори за казуса „80–50“, който отразява възрастовата принадлежност на родители и техните деца, които са се самоизолирали някъде в края на 80-те, началото на 90-те години на 20-ти век. *Хикикомори, отаку*, представители на различни субкултури се затварят в своя свят на илюзии и отказват да пораснат, да се вляят в обществото и да се борят за съществуване. Япония днес е изправена пред предизвикателството да намери решения за проблемите със застаряващото население, но също да мисли и за това как да се погрижи за един немалък процент несамостоятелни и силно изолирани хора (статистиките посочват между 2 000 000 и 6 000 000 такива случаи)¹². И макар в България тези проблеми да изглеждат далечни и чужди, а социалната структура, особеностите на културата и междуличностните отношения да са построени на различен от японския модел, може да се очаква засилване на подобни тенденции, макар и в по-ограничен мащаб. И тук се намесва ролята на образованието, което наричаме „съзнателно“ – образование, което помага на личността съзнателно да се самоопредели на фона на околната среда, да развие своя потенциал, да реагира на промените на непрекъснато променящата се среда, да реагира на всяко „трептение“ вътре в себе си, и в заобикалящия свят.

Правилото на Малкълм Гледуел за необходимостта да се инвестират 10 000 часа в дадено умение, за да се постигне ниво на специалист, със сигурност звучи стресиращо за млад човек, който иска всичко да се случи веднага, на момента. За да сме наясно с математическото измерение на тази сентенция, нека го реализираме за бакалавърска програма „Японистика“, в която имаме 1500 аудиторни часа занятия по японски език в рамките на 4 години. 10 000 часа за 4 години правят по 6.6 ч. занимание всеки ден (включително събота и неделя) само език, като в аудиторията ще преминат само 1 от тези 6.6 часа дневно. С други думи, очаква се студентите всеки ден да полагат допълнително близо 6 часа самостоятелен труд извънаудиторно, без

¹⁰ <<https://www.mediapool.bg/mon-shte-dava-pari-za-slivane-na-universiteti-news295352.html>>

¹¹ Повече по темата за обучението по японски език и култура и младите хора: Петкова (2016в) и (2016б); Петкова и Николова (2014); Живкова и Николова (2018); Николова (2018); Живкова (2016); Василева (2018); по отношение на китайски език и култура Цанкова (2009); Цанкова (2015); Хайн (2013); за корейски език и култура Сотирова (2014); Забуртова (2017); Karteva-Dancheva (2019); и др.

¹² Виж още у Келиян (2011).

почивка. И това е само за усвояване на езикови компетенции, без да включваме останалата част от академичното им образование.

Колко от съвременните млади хора ще се зарадват на такава перспектива?

И как да ги задържим, да мотивираме и да развием потенциала им?

Тези въпроси си задават колегите филолози от цял свят. В свое изследване канадката Сара Итън обобщава трудностите на съвременното чуждоезиково обучение в няколко позиции, сред които: гореизложената реалност за голямото количество усилия, които всеки учещ трябва да инвестира, авторитарните и закостенели учители, оплакването от липсата на средства, която очевидно е повсеместен проблем. Но на фона на тези реалности, Итън посочва новите възможности пред чуждоезиковото обучение.

На първо място това са новите методи на обучение като проектна дейност, портфолио и ситуативни упражнения, които помагат на студента да види напредъка в обучението си.

Второ, в унисон със заложеното в Европейската езикова рамка, насочване на обучението към придобиване на умения (can-do) и осмисляне на ролята на учителя като личност, която помага на учащия да се развие, да надгради, да се усъвършенства. Към новите възможности спада индивидуалният подход към учащия, адаптирането на учебните системи към нуждите и интересите на обучаемите и включването на последните в определянето на съдържание и методи за обучение. Итън посочва още възможности, които новите технологии предлагат, като помагат на преподаватели и обучаеми да превърнат онези 10 000 часа труд в интересен, обогатяващ и динамичен процес, съобразен с начина на живот на младите хора през XXI век. Не на последно място авторката обръща внимание на ролята на образованието в цялостното възпитание на младите хора като пълноценни личности и лидери. Връзката с обществото, възможностите за взаимодействие между обучаемия и околната среда също са много важни фактори за успешното чуждоезиково обучение през XXI век. По-същественото обаче тук е възможността чрез чуждоезиковото обучение да се развиват умения, необходими през настоящия век. Развитието на индивида чрез университетското образование – това е мисия, която университетите са имали от самото си зараждане, още в първите университетски институции, основани в Индия, Китай и Мароко, а по-късно и в Европа.

Ето защо успоредно с реформите, засягащи формата и формата на образование – продължителност на обучението, профилиране и специализация, насоченост, годишно натоварване, съдържание по учебни дисциплини и др., трябва да се мисли и да се насочват усилия към съдържателността на самия учебен процес, към неговата фундаментална цел и към неговата полза. И към това всеки един от участващите в процеса – учители, ученици, преподаватели, студенти, ръководни органи, работодатели, семейство и общество, трябва да подходи „осъзнато“ и „съзнателно“.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Василева, М. (2018)** Японски език и култура. Интеркултурна компетентност. ВТ: УИ Св.Св. Кирил и Методий. (*Vassileva, M. Yaponski ezik i kultura. Interkulturna kompetentnost. VT: UI Sv. Sv. Kiril i Metodiy.*)
- Выготски, Л. С. (1930)** Выготский, Л.С. Орудие и знак в развитии ребенка.– В: Орудие и знак. Семейный архив Л.С. Выготского. Ръкопис. Също: Собр. соч.: В 6 т. М.: Педагогика, 1984. Т. 6. с. 5 – 90. (*Vigotskiy, L. S. Tool and sign in child's development. – V: Orudie i znak. Semeiniy arhiv L.S. Vigotskogo. Manuscript. Also: Sobrannye sochinenia v 6 tomah. Moskva: Pedagogika. 1984. Volume 6, s. 5 – 90).*)
- Вутова, В. & Е. Кандиларов, (2019)** България и Япония: Политика, дипломация, личности и събития. София: Изток-Запад. (*Vutova-Stefanova, V. & E. Kandilarov. Balaria i Yaponia: Politika, diplomatsia, lichnosti i sabitia. Sofia: Iztok-Zapad.*)
- Дарвин, Ч. (2011)** Произход на видовете чрез естествен отбор, или запазване на благодетелствените раси в борбата за живот. София: Захари Стоянов. (*Darvin, Ch. Proizhod na vidovete chrez estestven otbor, ili zapazvane na oblagodetelstvenite rasi v borbata za живот. Sofia: Zahari Stoyanov.*)
- Дичев, Т. (2013)** Началото – за първостроителите на българската японистика. –В: България-Япония-Светът. Съст. Б. Цигова, А. Андреев, Г. Петкова. София: УИ Св. Кл.

- Охридски, с. 21 – 31. (*Dichev, T.* The beginnings – about the pioneers of Bulgarian Japanology. – In: *Bulgaria-Yaponia-Svetat*. Eds. Tsigova, Andreev, Petkova. Sofia: UI Sv. Kl. Ohridski, s. 21 – 31).
- Живкова, С. & В. Николова, (2018)** Новая эпоха в развитии японского понимания языкового и культурного взаимодействия Японии с Западом (от Мэйдзи до наших дней). // *ЯПОНИЯ: 150 лет революции Мэйдзи*. СПб-Изд-во Art-xpress, с. 686 – 698. (*Jivkova, S. & V. Nikolova*, New Age in the development of Japanese understanding of linguistic and cultural interaction between Japan and the West (since Meiji). // *Yaponia: 150 let revolucii Meiji*. SPb: Art-xpress. с. 686 – 698).
- Ишикава, К. (1994)** Тотално управление на качеството в Япония. София: ИК „Хр.Ботев“. (*Ishikava, K.* Totalno upravlenie na kachestvoto v Yaponia. Sofia: IK “Hr. Botev”.)
- Макаренко, А. С. (1983)** Педагогические сочинения в 8-и томах. — М.: Педагогика, 1983 – 1986. (*Makarenko, A.S.* Pedagogicheskie sochineniya v 8 tomah. – Moskva: Pedagogika).
- Николова, В. (2018)** К вопросу иероглифического письма как социолингвистического феномена в процессе изучения японского языка. // *Языки стран Дальнего Востока, Юго-восточной Азии и Западной Африки*, с. 243 – 248. (*Nikolova, V.* Hieroglyphs as sociolinguistic phenomenon in the process of Japanese language learning. // *Yaziki stran Dal'nego Vostoka, Yugo-vostochnoi Azii I Zapadnoi Afriki*, s. 243 – 248).
- Петкова, Г. (2016)** 25 години специалност Японистика в СУ „Св. Кл. Охридски“: Постижения и бъдещи хоризонти. – В: Бъдещи хоризонти – 25 години специалност Японистика на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. УИ Св. Кл. Охридски. с.13 – 21 (*Petkova, G.* 25 years of the bachelor program in Japanese studies at Sofia University “Sv. Kliment Ohridski”: Achievements and future. – In: *Badeshti horizonti – 25 godini spetsialnost Yaponistika na Sofiyskia universitet „Sv. Kliment Ohridski“*. UI Sv.Kliment Ohridski, s. 13 – 21).
- Петкова, Г. & В. Николова (2014)** Глобализация, европейска езикова рамка и нови тенденции в обучението на чужди езици (на примера на изучаване на японски език и култура). – В: Социокултурни и филологички аспекти в образователен и научен контекст, редактор/и: Минасян С.М., Мицуси Китадзё, Куприна Т.В., Байер Томас. Пенза: ИД Академия Естествознание (Пенза). 466 – 470. (*Petkova, G. & V. Nikolova*, Globalization, CEFR and the new tendencies in foreign language teaching (on the example of Japanese language and culture). – In: *Sociokul'turnie I filologicheskie aspekti v obrazovatel'nom I nauchnom kontekste*, eds. Minasyan, Mitsushi, Kuprina, Beyer. Penza: ID Akademia Estestvoznania, s. 466 – 470.)
- Хайн, Ев. (2012)** Мястото на култа към свещените планини в рамките на съвременната културна политика на Китай (илюстрирано от проекта “Парк на културната промишленост в свещената планина Тай”). – В: Страните от Източна Азия и светът – взаимоотношения и взаимодействия, редактор/и: проф. Алексиев, Федотов, Со Ынг Ким, Стефанов, Къртева-Данчева. София: Експертпринт. 174 – 178. (*Hayn, Ev.* The place of the sacred mountain cult in the frame of current cultural politics of China. – In: *Stranite ot Iztochna Azia I svetat – vzaimootnoshenia I vzaimodestvia*. Eds. Aleksiev, Fedotov, Kim, Stefanov, Karteva-Dantcheva. Sofia:Expertprint. s.174 – 178).
- Цанкова, А. (2006)** Китай – познат и непознат. – В: Китай през погледа на българските приятели, издателство: ИК Христо Ботев. с. 27 – 41. (*Tsankova, A.* China – known and unknown. – In: *Kitai prez pogleda na balgarskite priyateli*. Sofia: IK Hr. Botev, s. 27 – 41).
- Цигова, Б. (2013)** Постигнато и предстоящо. – В: България – Япония – Светът (Сборник статии от Юбилейна научна конференция с международно участие „20 години специалност Японистика в СУ „Св. Климент Охридски“), София: УИ Св. Климент Охридски, с. 9 – 15. (*Tsigova, B.* Achieved and forthcoming. – In: *Bulgaria-Yaponia-Svetat*. Ed. Tsigova, Andreev, Petkova. Sofia: UI Sv. Kl. Ohridski, s. 9 – 15).
- Цигова, Б. (2013б)** Вярата в контекста на традиционната японска духовност. – В: България – Япония – Светът. Съст. Б. Цигова, А. Андреев, Г. Петкова. София: УИ „Св. Кл. Охридски“, с. 207 – 213. (*Tsigova, B.* Faith in the context of Japanese traditional spirituality. – In: *Bulgaria-Yaponia-Svetat*. Ed. Tsigova, Andreev, Petkova. Sofia: UI “Sv. Kl. Ohridski”. s. 207 – 213).
- Dewey, J. (1938)** *Experience & Education*. New York, NY: Kappa Delta Pi.

- Diener, E. & L. Tay (2011)** Needs and subjective well-being around the world. // *Journal of Personality and Social Psychology*. 101 (2). pp. 354 – 365.
- Zhivkova, S. (2016)** Finding Out Who You Are: Enhancing Self-awareness Through Study of Foreign Culture. –В: Бъдещи хоризонти – 25 години специалност Японистика на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. София: УИ Св. Климент Охридски, с. 47 – 55. (Finding Out Who You Are: Enhancing Self-awareness Through Study of Foreign Culture. –In: Badeshti horizonti – 25 godini spetsialnost Yaponistika na Sofiyskia universitet „Sv. Kliment Ohridski“. UI Sv.Kliment Ohridski, pp. 47 – 55.)
- Gladwel, M. (2008)** The Outliers: The Story of Success. Little, Brown and Company.
- Zaburtova, M. (2017)** Perspectives of Using Hybrid Teaching Model for the Korean Language at Sofia University.// *Korea and Eastern Europe: Exploring the Past*. pp.192 – 200.
- Imai, M. (1986)** The Key to Japan’s Competitive Success. McGraw-Hill/Irwin.
- Karteva-Dancheva, Sv. (2019)** Modern State of Korean Studies program at Sofia University “St. Kl. Ohridski”. – In: 18th International Conference of CEESOK (Central and Eastern European Society of Koreanology).
- Keliyan, M. (2011)** Kogyaru and Otaku: Youth Subcultures Lifestyles in Postmodern Japan. // *Asian and African Studies* XV, №3. pp. 91 – 106.
- Maslow, A. (1943)** A Theory of Human Motivation. // *Psychological Review*. 50 (4). 370 – 96.
- Petkova, G. (2016b)** Challenges and Perspectives: Japanese Studies in Bulgaria. // *Japanese Studies around the World 2015: Contemplating the Humanities through Japanese Studies*. pp. 164 – 173.
- Petkova, G. (2016c)** Hayao Miyazaki and the Glocal Aspects of Anime Art. // *Seijo Glocal Studies in Society and Culture, Addressing the Changing Society and Culture under Globalization*. Eds: Tomiyuki Uesugi, Matori Yamamoto. Tokyo: SGS. pp. 21 – 47.
- Sotirova, I. (2014)** Hallyu and Students’ Motivation in Studying Korean.// *The Global Impact of South Korean Popular Culture: Hallyu Unbound*. Mariland: Lexington Books. pp. 70 – 80.
- Tsankova, A. (2015)** On Methodology of Teaching the Variative Usage of -Le Forms in Modern Chinese. – In: (Eds. D. E. Martynov, R.R.Muhametzyanov, T.A.Uryvskaya). Collection of Papers from the VIII International Research Conference “Russia – China: History and Culture”. Izd: IP Minullina R.V. pp. 258 – 266.